

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ШЕВЧЕНКІВСЬКОГО ЗАКЛИКУ ДО ЄДНОСТІ В ІСТОРИЧНІЙ ПРОЗІ Ю. МУШКЕТИКА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 1 (31).

Павлюк Н. Інтерпретація шевченківського заклику до єдності в історичній прозі Ю. Мушкетика; 9 стор.; кількість бібліографічних джерел – 12; мова – українська.

Анотація. У статті досліджено проблему аксіологічної сутності історичної прози Ю. Мушкетика у контексті поетичної спадщини Т. Шевченка. Проаналізовано мотив заклику до єдності у доробку письменників, а також специфіку його інтерпретації та реалізації в історичних творах Ю. Мушкетика.

Ключові слова: аксіологія, загальнолюдські цінності, єдність, аксіологічно-дидактичний заклик, мотив, історична проза.

Окреслення ідейно-тематичної основи будь-якого твору, визначення кола порушених автором проблем, осмислення природи розглянутих конфліктів безпосередньо базується на аксіологічному підґрунті, що є одним із важливих аспектів поетикального аналізу художнього твору. Під поняттям «аксіологія» у філософії розуміють теорію цінностей, тоді як у літературознавчій науці зазвичай під цим терміном розглядають цінність художнього тексту.

У фокусі художнього зображення подій давно минулих років загальнолюдські цінності (добро, чесність, справедливість, людяність, вірність тощо) виступають своєрідними моральними орієнтирами, адже, на думку вченого О. Білого, «...кожна епоха містить у собі конкретно-історичну своєрідність, яка лише відтінює «вічні істини», «вічний смисл життя», відображаючи певний, відкритий для майбутнього момент становлення морального і естетичного досвіду людства» [1, с. 69].

Надзвичайно багатогранною є система аксіологічних понять історичного доробку Ю. Мушкетика. Слід зазначити, що різні аспекти творчості письменника є об'єктом дослідження цілого ряду науковців (В. П'янов, П. Кононенко, Л. Ромас, Л. Ромащенко, Л. Федоровська, В. Шевчук тощо), проте проблема аксіологічної місткості історичних текстів митця ще не була детально проаналізована літературознавцями.

Продовження Шевченкових традицій у плані висвітлення мотиву заклику до єдності продовжив історичний романіст Ю. Мушкетик, що зумовило мету нашої статті – дослідження на матеріалі історичної прози письменника у контексті поетичної спадщини Т. Шевченка філософсько-літературознавчого характеру поняття «аксіологія» та вищезазначеного мотиву.

Зазвичай, предметом зображення в історичних романах та повістях митця є життя козаків, у яких протягом тривалого періоду сформувалася

певна система цінностей. На думку дослідниці І. Павленко, «...аксіологічними домінантами степового лицарства, за свідченням історичних пісень, були слава, січове братерство, рівність, щедрість, січові традиції, бойова відвага та безпощадність до ворога-іновірця» [10, с. 218]. Продовжуючи фольклорні традиції, шевченківські традиції, Ю. Мушкетик майстерно реалізував вищеперераховані цінності на сторінках своїх творів на історичну тему, проте, крім них, можна виокремити також такі цінності, як: обов'язок, історичну пам'ять, жертівність, добро, дім, воля, які розкривають аксіологічні орієнтири історичної прози письменника в повній мірі.

Помітне місце у системі цінностей історичної прози митця займають ті аксіологічні поняття, знецінювання яких відбувалося в різні періоди української історії. Аналізуючи художню спадщину письменника, науковець В. П'янов влучно зазначив: «Провідним мотивом у творчості Юрія Мушкетика, надто ж у романах і повістях, де пульсує правда про драматичні події в Україні, від яких і через сотні років не розвіявся запах крові і кривди, є мотив громадянського ідеалу, єдності, одностайності. Вся атмосфера у них, здається, насичена священним закликом нашого великого Пророка: «Обніміться ж, брати мої, молю вас, благаю» [11, с. 133]. Дійсно, у кожному історичному романі та повісті відчувається постійний заклик автора до рівності, справедливості, раціональності, єдності та логічності у діях та вчинках гетьманів, виконання покладених на них обов'язків. Заклик цей бере свій початок ще від славнозвісної пам'ятки давньоруської літератури «Слова о полку Ігоревім», від «золотого слова» князя Святослава. Виважена мудрість руського князя реалізувалася також у поетичних рядках нашого українського Кобзаря – Тараса Шевченка, який, змальовуючи боротьбу українського народу в минулому (поєми «Гайдамаки», «Гамалія», «Тарасова ніч», «Іван Підкова» тощо), прагнув збудити почуття національної гідності своїх співвітчизників. Поет вірить, що оживе пам'ять про славі роки важкої

і одчайдушної боротьби за волю, карбована не лише шаблею, але й словом: «...Слава не поляже; / Не поляже, а розкаже, / Що діялось в світі, / Чия правда, чия кривда / І чії ми діти» [12, с. 69].

Змальовуючи таке далеке минуле, Т. Шевченко прагне підняти, надихнути народ на нову боротьбу за національне визволення. У нього викликає невимовний біль та непримиренне обурення байдужість та пасивність тих, хто продовжував покійно нести тяжке ярмо національного, соціального та релігійного гніту: «А онуки? їм байдуже, / Панам жито сіють. / Багато їх, а хто скаже, / Де Гонти могила, – / Мученика праведного / Де похоронили? / Де Залізник, душа щира, / Де одпочиває? / Тяжко! важко! Кат панує, / А їх не згадають» [12, с. 105-106].

Взаємозв'язок історичного доробку Ю. Мушкетика та поетичної спадщини Т. Шевченка надзвичайно відчутний. У своїх романах та повістях митець неодноразово цитує Кобзаря. Так, роман «Прийдімо, вклонімося...», у якому поєднуються сучасна та минула часові площини, насичений прямими цитатами із творчості Т. Шевченка. Зазвичай, цитує відомого українського поета герой твору Василь Чорний. Рядки із творів митця є болючим, пророчим підтвердженням подій сучасних: «Зненацька спливли на думку Шевченкові рядки: «Та до того й історію нашу нам розкаже...». Колись ці рядки пропливали, неначе незнайомі краєвиди за вікном поїзда. Нині зайнялися пожежею в рідному домі. Як він, Тарас, усе бачив і передбачив, один він розумів усе до кінця. Нашепотіли нам нашу історію, розказали її...» [9, с. 64]; «Він (Чорний – прим. Н. П.) випустив і другу милицю, підніс гору обидві руки, патетично, театралью задекламував з Шевченка: «За те ж тобі така й дяка, церков домовину нема кому полагодити на тій Україні...». Дураки кров проливали хтозна за що, а їх тепер податками давлять...» [9, с. 66]. Т. Шевченко – це голос душі українського народу, його крик, сльози, стогін, саме тому життя та творчість Великого Кобзаря для всіх наступних поколінь є своєрідним моральним кодексом. Тому і для Ю. Мушкетика Т. Шевченко, можна сказати, є духовним наставником, у його поезіях романіст знаходить для себе мудрість народну, і невпинно повторює його нетлінні та пророчі слова, втілюючи їх у сюжети своїх історичних романів та повістей.

Шевченківський мотив «Схаменіться! будьте люди, / Бо лихо вам буде» [12, с. 203] покладений в основу всіх історичних творів письменника, але найяскравіше він виражений у романі «На брата брат», де ворожнеча двох рідних братів, спричинена різними політичними поглядами, переросла у національну трагедію. На цій основі відбувається порушення єдності родової, національної, духовної, політичної та територіальної у результаті гетьманських міжусобиць, що особливо загострилися у період Руїни. Підсилення

вищезазначеної ситуації здійснюється за допомогою введення автором наскрізного символічного образу хитавиці: «Кругом непевність, хитавиця, неясність» [5, с. 178], що є віддзеркалення не лише історичної нестабільності, але й внутрішньої боротьби героїв. Крім того, нестабільність того, що відбувалося навколо, посилюється у результаті використання Ю. Мушкетиком художнього засобу паралелізму для співставлення дій птахів з діями людей: «Високо в небі над лісом крутили колесо журавлі – коло за колом, коло за колом – розпростерті нерухомі крила, витягнуті шиї та дзьоби, – повільно й таємничо; журавлі закручували своє колесо в небі, люди – своє на землі, тільки журавлі крутили колесо злагоджено, в одне, люди ж закручували своє, хто куди хотів і міг» [5, с. 44]. Аналогічне порівняння людей та птахів, в основі якого покладений паралелізм, спостерігаємо в історичній повісті «Ніч без світання», в якій події періоду Руїни подаються не через життєві долі вигаданих героїв, як у творі «На брата брат», а з ракурсу історичних обставин та безпосередньо реально існуючих їх учасників: «Крутили в небі колесо лелеки, високо-високо, видивлялися далекі краї, проглядали дорогу, висіли, неначе чорно-білі хрести, розіп'яті над грішною землею. А на землі люди крутили смертельне колесо, з гарматних і мушкетних пострілів, з перехрещених списів та шабель» [7, с. 71]. Якщо у першому епізоді колесо людського свавілля у трагічний період Руїни лише набирало свого розмаху (гетьманування Івана Виговського), то у другому за часи правління Юрася Хмельниченка та інших гетьманів воно характеризується егоїстичною внутрішньою боротьбою козацької старшини за владу, глибоким розколом, іноземною експансією та перетворюється на пекельний вир. Кола історії України другої половини XVII ст. в аналізованих творах письменника асоціюються з Дантовими колами: і ця шалена доба «...триває й донині, шалене запроданство без честі й совісті» [6, с. 86].

На основі філософських роздумів Івана Сулими, героя роману «Гетьманський скарб», Ю. Мушкетик аналізує морально-етичний стан тогочасного суспільства і робить висновок, що нічого не змінилося і у наш час: «Що важливіше для людини, для її спокою, порядку, добробуту? Найчастіше пристрасті розпалюються навколо речей, навколо маєстностей, і вже потоптано все: справедливість, істину, совість. Виходить, міра людини – це річ. Так насправді, а всі кажуть, що міра людини – совість. Але її міра – це й підлість і страх. Міра людини – це доброта, але й лють. А ще – розум. Але й він буває всіляким. Мір багато, а людина одна. Й сказати, чого в ній більше, дуже важко» [4, с. 204]. Письменник безперестанно підводить читача до філософських узагальнень про цінність людського життя, закликає, у першу чергу, бути людяним, творити добро,

не жити хвилинними бажаннями та повсякчасно пам'ятати про всезагальні духовні цінності, які є невід'ємною частиною екзистенції кожної особистості.

Беззаперечною ознакою твору на історичну тему є те, що глибини історичного буття автор подає у світлі історичної перспективи. У романі «Останній гетьман», на думку дослідниці А. Миколаєнко, Ю. Мушкетик майстерно «...поєднав учора, сьогодні й завтра. Адже добротну історичну прозу важливо читати між рядків. У ній завжди йдеться про те, що відбувається нині й буде завтра» [3, с. 2], тому письменник допомагає нам не тільки пізнавати нетлінні сторінки далекого минулого, але через них й осмислювати майбутнє. І єдине, що має об'єднувати учора, сьогодні та завтра – це любов до України. Цю думку простежуємо і в творах Т. Шевченка. Україна для поета – це і вбога сирота, і військова могутність, і рідна ненька, і вірна дружина: «Люблю, як щиру, вірну дружину, / Як безталанну свою Вкраїну!» [12, с. 41]. Україна постає у поетичних творах Кобзаря як незора, широкопола, широколиста, із синьою далиною, рожевими світанками і зоряними ночами, але у цім раю «...чорніше чорної землі / Блукають люди» [12, с. 20], і «...скрізь на славній Україні / Людей у ярма запрягли / Пани лукаві...» [12, с. 21]. Серце поета розривається від невимовного болю. Так само із болем говорить Ю. Мушкетик, що «...померла в серцях... воля України, лишилися там власні добра, гроші, млини та хутори, після часів героїчних настали на Україні часи тиску, покори, байдужості, вони були не перші й не останні, й треба великої звитяги, великого піднесення і розуму, щоб знову запалити ті серця» [8, с. 116]. Отож, Ю. Мушкетик закликає всіх свідомих українців об'єднатися, пройнятися долею рідного краю, вкладаючи цей заклик в уста одного із героїв

роману: «...зберіть усі сили вашого розуму, підкріпіть їх патріотичним запалом і, відклавши всі пристрасті та партикулярні вигоди, подумайте про повернення колишніх порядків і добробуту вітчизни нашої» [8, с. 115]. Закликав свого часу і Кобзар: голос потоптаної людської гідності, сила непокори, бажання діяти – все втілювалось у полум'яне поетичне звернення поета:

Схаменіться, недолюди,
Діти юродиві!
Подивіться на рай тихий,
На свою країну,
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну,
Розкуйтеся, братайтеся! [12, с. 202].

Цими словами митці наголошують на потребі кожного українця на усвідомленні свого «кореня», свого духовного родоводу. Тому наскрізний аксіологічно-дидактичний заклик Ю. Мушкетика до узгодженості дій та єднання, який так пророче відлунується в поетичній творчості Т. Шевченка, є ключовим аспектом історичних творів романіста.

Як бачимо, проблема загальнолюдських цінностей в історичній прозі Ю. Мушкетика є наскрізною, особливо актуальним є заклик до єдності, нівелювання якого спостерігаємо в усі історичні періоди. Варто зазначити, що без освоєння «...матеріальних і духовних цінностей, створених в минулому, неможливий рух уперед; люди приймають естафету з рук попередніх поколінь і нанизують нові ланки на ланцюг культурного розвитку людства» [2, с. 13]. Можна сказати, що прийняв естафету у формуванні історичного мислення особистості і Ю. Мушкетик, продовживши традиції Т. Шевченка, – закликати до єдності, згуртованості, однакості у помислах та діях, адже лише об'єднавшись можна досягнути найвищої мети – волі та добробуту для рідного краю.

Література

1. Білий О. Літературний герой у контексті історії / О. Білий. – К. : Наук. думка, 1980. – 120 с.
2. Гулыга А. Искусство истории / А. Гулыга. – М. : Современник, 1980. – 288 с.
3. Миколаєнко А. Останній гетьман очима Юрія Мушкетика / А. Миколаєнко // Літературна Україна. – 2010. – 3 червня.
4. Мушкетик Ю. Гетьманський скарб: [роман] / Ю. Мушкетик. – Харків : Фоліо, 2007. – 415 с.
5. Мушкетик Ю. На брата брат : [роман] / Ю. Мушкетик. – Харків : Фоліо, 2007. – 317 с.
6. Мушкетик Ю. Ніч без світання / Ю. Мушкетик // Київ. – 2011. – № 6. – С. 81-126.
7. Мушкетик Ю. Ніч без світання / Ю. Мушкетик // Київ. – 2011. – № 7-8. – С. 48-87.
8. Мушкетик Ю. Останній гетьман / Ю. Мушкетик // Мушкетик Ю. Останній гетьман. Погоня: роман. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 5-136.
9. Мушкетик Ю. Прийдімо, вклонімося... / Ю. Мушкетик // Сучасність. – 1996. – № 7-8. – С. 15-114.
10. Павленко І. Аксіологія запорізького козацтва у фольклорі / І. Павленко // Вісник Запорізького національного університету: Філологічні науки. – Запоріжжя, 2012. – № 3. – С. 214-218.
11. П'янов В. Пристрасть і правдивість сповіді: (Юрію Мушкетика – 70) / В. П'янов // Вітчизна. – 1999. – № 3-4. – С. 131-133.
12. Шевченко Т. Кобзар / [укладач О. Сиплива] / Т. Шевченко. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2007. – 416 с.

Надежда Павлюк

**ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ШЕВЧЕНКОВСКОГО ПРИЗЫВА К ЕДИНСТВУ В ИСТОРИЧЕСКОЙ ПРОЗЕ
Ю. МУШКЕТИКА**

Аннотация. В статье исследована проблема аксиологической сущности исторической прозы Ю. Мушкетика в контексте поэтического наследия Т. Шевченко. Проанализирован мотив призыва к единству в творчестве писателей, а также специфика его интерпретации и реализации в исторических произведениях Ю. Мушкетика.

Ключевые слова: аксиология, общечеловеческие ценности, единство, аксиологически-дидактический призыв, мотив, историческая проза.

Nadiya Pavlyuk

**THE INTERPRETATION OF T. SHEVCHENKO'S APPEAL FOR UNITY IN YU. MUSHKETYK'S
HISTORICAL PROSE**

Summary The problem of axiological essence of Yu. Mushketyk's historical fiction in the context of T. Shevchenko's poetic heritage is investigated in the article. The motif of appeal for unity in the works of the writers, the specifics of its interpretation and implementation in Yu. Mushketyk's historical works are analyzed as well.

Key words: axiology, common values, unity, axiological-didactic appeal, motif, historical fiction.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2013 р.

Павлюк Надія Леонідівна – аспірант кафедри української та зарубіжної літератур факультету української філології інституту мов світу Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».